

بررسی مسئولیت مدنی امدادگران ناشی از حیوانات مورد استفاده در عملیات امدادی

علیرضا یزدانیان^۱، عباس نیازی^۲

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، عضو هیأت علمی گروه

حقوق دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

Email: a.yazdaniyan@ase.ui.ac.ir

۲. دکترای حقوق خصوصی، دانشگاه اصفهان، اصفهان،

ایران

دریافت: ۹۶/۹/۸ پذیرش: ۹۷/۷/۲۱

چکیده

مقدمه: مسئولیت امدادگران ناشی از حیوان یکی از اقسام مسئولیت ناشی از اشیاء است. هر چند به صورت اشاره در قوانین مدنی و مجازات اسلامی ایران مطرح شده است، اما در حقوق کشورمان مورد تفقه مستقل واقع نشده است. با توجه به استفاده از حیوانات در برخی از عملیات‌های امدادی، این مقاله به مطالعه تطبیقی مبنای مسئولیت ناشی از حیوانات در فقه و حقوق ایران می‌پردازد.

روش: این تحقیق با روش کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شد. به این شکل که تمامی کتب و مقالات مربوطه جمع‌آوری و سپس تجزیه و تحلیل گردید.

نتیجه‌گیری: نتیجه‌ای که از این پژوهش حاصل شد این بود که در مواردی خاص، این مسئولیت مبتنی بر تقصیر امدادگر نیست. مبنای دیگر مسئولیت نیز در مسئولیت مدنی ناشی از حیوان امدادی حاکم است که با توجه به قاعده احسان باید مسئولیت امدادگر مطالعه شود. در پایان پیشنهاد می‌شود که در صورت بروز زیان از سوی امدادگران که محسن هستند دولت مسئولیت مدنی ایشان را تقبل کند.

کلمات کلیدی: مسئولیت، حیوان، امدادگر، تقصیر

مقدمه

هر شخصی باید جوابگوی اعمال خود باشد، این اصل حقوقی در آیات شریفه ۱۵ سوره اسرا و ۱۸ سوره فاطر در قرآن کریم بیان شده است. [۱] و فقط مربوط به مجازات‌های اخروی نیست و در زندگی اجتماعی نیز به این اصل استناد شده است. [۲ و ۳]

فعل زیان‌بار به اعتبار فاعل مستقیم به فعل شخص و فعل غیر و فعل شی یا حیوان قابل تقسیم است. در مورد فعل حیوان و شی، خسارت از فعل مستقیم حیوان و وضع خاص اشیاء (مانند خودرو یا ساختمان و...) تولید می‌شود اما در واقع دارنده یا متصرف آنها مانند امدادگر مسئولیت را می‌پذیرد.

[۴] چراکه عدم اراده در حیوانات باعث شده مالک یا متصرف این اموال در صورتی که زبانی از آنها به سایرین وارد شود مسئول شناخته شود. [۵]

در گذشته حیوانات را نیز مسئول می‌دانستند، اما امروزه این فقط «اشخاص» هستند که می‌توانند از لحاظ مدنی مسئول شناخته شوند. [۶] بنابراین دامنه مسئولیت شخص به اشخاص تحت امر و هدایت او مانند مسئولیت کارفرما در قبال عمل کارگر و آموزگار در مقابل افعال دانش‌آموزان و به اشیاء یا حیوانات تحت مالکیت یا تصرف وی نیز تسری می‌یابد. [۷ و ۸]

آنچه مدنظر این مقاله است، موضع اخیر یعنی مسئولیت امدادگران ناشی از مالکیت یا تصرف بر حیوانات امدادی است. از منظر حقوق مسئولیت مدنی، حیوان و شیء بی‌جان در یک ردیف هستند. [۹ و ۱۰ و ۱۱] و در واقع حیوان را شیء جاندار می‌دانند. [۱۲]

در آغاز صنعتی شدن، گمان می‌شد انسان از انرژی مکانیکی حیوانات بی‌نیاز شده است و این موجودات را فقط برای تغذیه و تهیه برخی از پوشاک و اشیای تزئینی پرورش می‌دهد، اما دیری نپایید که انسان از حیوانات به‌عنوان مونس و همدم استفاده کرد و برای درمان بیماری‌های جسمی^۱ و روحی مانند افسردگی^۲ به حیوانات روی آورد^۳ و هم‌اکنون نگهداری از حیوانات خانگی به صنعت در جهان تبدیل شده است. [۱۳]

در تقویم جهانی یک روز برای این موجودات جاندار در نظر گرفته شده است.^۴ حیوانات در امر امداد نیز به آدمی کمک می‌کنند، اما گاه چنین حیواناتی منشأ خسارت دیگران می‌گردند.

این پژوهش سعی دارد برای این سؤالات پاسخی تطبیقی بیابد که آیا صرف مالکیت مسئولیت‌آور است یا تصرف حیوان سبب ضمان است؟ آیا بنای مسئولیت ناشی از حیوان در صورتی احراز می‌گردد که امدادگران در نگهداری از حیوان تقصیر کرده باشد یا مسئولیت امدادگر مطلق است؟ و در تعارض قاعده احسان با قاعده ضمان ناشی از اتلاف مال غیر^۵ و حدیث رفع، کدام یک مقدم است؟

^۱ به‌عنوان نمونه حیوانات در درمان کودکانی با معلولیت جسمی و حرکتی به‌کار می‌روند. برای توضیح بیشتر بنگرید:

www.animalassistedintervention.org

^۲ pet therapy

^۳ animal-assisted therapy

^۴ ۱۳ مهر مصادف با ۴ اکتبر روز جهانی حیوانات است. در ایران نیز انتشار تصاویری از کشتار بی‌رحمانه یک خرس قهوه‌ای ماده و دو توله‌اش، درحالیکه شکم توله خرس‌ها زنده زنده پاره شده بود و در همان حال به آغوش مادر غرق خون خود پناه می‌بردند، آنقدر دردناک و تکان‌دهنده بود که ۲۰ شه‌ریور به همت گروه‌های حامی محیط‌زیست و حیوانات به‌عنوان روز ملی مبارزه با خشونت علیه حیوانات نام‌گذاری شد.

^۵ من اتلف مال الغیر فهو له ضامن. [۱۴]

۱. مسئولیت ناشی از حیوانات امدادی و مبنای آن

در یک عملیات امدادی که شامل جستجو، جمع‌آوری تشخیص یا درمان اولیه و فوریت‌های امدادی، برای اشخاص زخمی، بیمار یا غریق یا جلوگیری از بیماری‌ها احتمالی است، امکان استفاده امدادگران از ابزارها و حیوانات وجود دارد. حیواناتی که در پیدا کردن انسان‌های گرفتار و محبوس، تبحر خاصی دارند و به‌مانند فرشته‌ای با کمک امدادگران به نجات انسان یا انسان‌های قرار گرفته در محل حادثه می‌شتابند. حیواناتی مانند سگ که با تکیه بر سال‌ها آموزش‌های خاص گاهی به مرحله‌ای می‌رسند که می‌توانند پا به پای امدادگران و زمانی که امیدی به یافتن ردپایی از محبوس‌شدگان در برف یا آوار نیست به نجات جان انسان‌ها کمک کنند. این حیوانات حتی اجسام در اعماق بیش از سی متر را نیز شناسایی می‌کنند. حال آنکه دستگاه‌های زنده‌یاب می‌توانند فرد زنده را تا فاصله سی متری از طریق امواج مغناطیسی تشخیص دهند. (پایگاه جمعیت هلال‌احمر) همچنین برخی از این حیوانات می‌توانند در یافتن جسد انسان به امدادگران کمک کنند. آب و غذاسانی به مصدومان یا افراد ناتوان در مناطق صعب‌العبور در حوادث نیز از دیگر کمک‌رسانی‌های حیوانات در عملیات امدادی است.

۱-۱ چستی مسئولیت ناشی از حیوان

حیوان نیز می‌تواند باعث ورود خسارت به دیگران شود. این خسارت گاه به اشخاص و گاه به اموال وارد می‌شود. خسارت وارد به اشخاص مانند گازگرفتن یا لگدزدن و خسارت به اموال مانند لگدکردن یا چریدن حیوان در مزرعه دیگران

نمونه‌هایی از خسارت ناشی از حیوان است. همچنین خسارت ناشی از حیوان ممکن است به لحاظ توقف یا حرکت او باشد.

۲. مبنای مسئولیت مالک یا متصرف حیوان در فقه

و حقوق ایران

در قوانین موضوعه ایران ماده صریحی به مسئولیت امدادگران نپرداخته است. حال این مسئولیت ممکن است ناشی از اشیاء یا حیوانات مورد استفاده ایشان در عملیات امدادی باشد. بنابراین با عنایت به قواعد عمومی مطروحه در قوانین درصددیم تا حکم مسئولیت امدادگران را در استفاده از حیوانات امدادی استخراج نماییم.

برخی صرف مالکیت را فعل می‌دانند [۱۵]، اما اصل آن است که مالکیت همراه با استیلا داشتن یا تصرف بر مال و ارتکاب تقصیر مسئولیت‌آور است و مالکیت به‌تنهایی نمی‌تواند ایجاد مسئولیت بنماید. و در صورتی می‌توان مالک را ضامن خسارت دانست که برخلاف آنچه (از عمل یا ترک عمل) که بر عهده دارد، رفتار نماید. [۱۶] معمولاً نهادهای امدادی مانند جمعیت هلال‌احمر و سازمان‌های مردم‌نهاد مالک حیوانات هستند و امدادگران وابسته، تنها متصرف این حیوانات هستند.

۲-۱ مبنای مسئولیت

مقصود از مبنای مسئولیت، عنصر یا متغیری است که باوجود آن، مسئولیت قابل توجیه است و بدون آن متغیر دلیل مهم و قانع‌کننده‌ای برای مسئولیت جبران خسارت وجود ندارد. [۴] درواقع در مبنای مسئولیت به این پرسش پاسخ داده می‌شود که چه چیزی مسئولیت شخصی به نام دارنده یا متصرف

حیوان را در مقابل شخص دیگری به نام زیان دیده را توجیه می‌کند. آیا چنین مسئولیتی منوط به این است که وارد کننده زیان دچار «تقصیر»^۱ شده باشد و در واقع تکلیف واردکننده زیان به جبران خسارت و حق زیان دیده برای گرفتن خسارت از چنین تقصیری ناشی می‌شود یا باید در جستجوی معیار دیگری مانند مسئولیت محض^۲ یا مسئولیت مطلق^۳ بود که منوط به اثبات تقصیر نیست؟ [۱۷]

در حقوق ایران هر چند در مورد مسئولیت ناشی از حیوان اصل بر نظریه تقصیر است اما با وجود مصادیقی در قوانین، طرح سایر نظریات نیز در برخی موارد امکان پذیر است.

۱-۲-۱ تئوری تقصیر

اصل طبیعی در زندگی انسان آن است که تنها کسی باید مسئولیتی برای جبران را بپذیرد که در رفتار خود از معیار و حالت متعارف خارج شود به عبارتی همواره تقصیر شرط اصلی مسئولیت مدنی بوده است و از گذشته تقصیر از بنیادی ترین و درعین حال قدیمی ترین مفاهیم در بحث مسئولیت مدنی بوده است. مبنای اولیه در مسئولیت مدنی ناشی از حیوان نیز است و مسئولیت بدون تقصیر حالت استثنایی دارد. [۴] فلذا در قانون مدنی و در مواد مختلف قانون مجازات اسلامی در فروض مسئولیت ناشی از حیوان با استناد به این مبنا مسئولیت مالک یا متصرف قابل توجیه است.

در فقه اسلامی در باب دیات به ضمان مالک حیوان،^۴ راکب،^۵ عبد،^۶ قائد،^۷ سائق^۸ و حتی مسئولیت ناشی از حیوان در شب و روز پرداخته شده است.^۹ [۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱] که در ادامه به فراخور موضوع اشاره می‌شود. مثلاً در مورد مسئولیت صاحبان حیوان آمده مالک حیوان در شب، ضامن خسارت ناشی از حیوان به مزرعه دیگری است، لیکن در روز ضامن نمی‌باشد. [۲۲] اساس این تفاوت، مربوط به تقصیری است که مالک زراعت در روز نسبت به زراعت خویش روا داشته است، زیرا او موظف بوده که در روز مزرعه خویش را از آفات و هجوم حیوانات نگهداری کند، پس کوتاهی در این امر (تفریط) موجب عدم مسئولیت صاحب حیوان است، لیکن در شب مالک حیوان می‌بایست حیوان را در محل مناسب (مانند اصطبل) نگهداری نماید، فلذا در ضرر به وجود آمده از جانب حیوان، صاحب آن را مقصر می‌دانند^۹ و تقصیر مبنای مسئولیت اوست.

در خصوص مسئولیت ناشی از حیوان، قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴/۱۱/۷ برای اولین بار در حقوق موضوعه ایران «عدم حفظ حیوان» را

أمیرالمؤمنین علی (ع) فرمود: «اگر شتر به تنهایی بارش را ببرد، صاحبش ضامن است» و امام صادق علیه السلام فرمود: «اگر شتر و حیوان به تنهایی بارشان را ببرند، صاحبشان تا رسیدن شتر به جایگاه ضامن است». [۱۴]

^۸ درباره مردی که برده اش را بر حیوانی سوار کرده و آن حیوان مردی را پای مال کرده است، از امام معصوم سوال شد حضرت فرمود: خسارت بر دوش مالک برده است. [۱۴]

^۹ کسی که در جلوی حیوان حرکت و هدایت حیوان را به عهده دارد.

^۸ کسی که پشت سر حیوان حرکت و هدایت حیوان را به عهده دارد.

^۴ به عنوان نمونه: حضرت علی علیه السلام فرمود: «صاحب حیوان، آسیب‌های حیوان را ضامن است و قائد، سائق و سواره نیز ضامن هستند» و امام صادق علیه السلام فرمود: «آسیبی که پای حیوان رساند، بر عهده سائق است و آسیبی که دست حیوان می‌رساند، بر عهده سواره و قائد

است». [۱۴]

^۹ در این خصوص بنگرید به: حسینی المرافعی، ص ۵۲۳

^۱ fault, faute

^۲ strict liability

^۳ absolute liability

مسئولیت‌زا دانست (ماده ۲۷۴) که با تغییر و تحولات به وقوع پیوسته امروزه قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جایگزین آن قانون شده است. در مواد قانون مجازات اسلامی باید قائل به تفصیل شد. و برخی از مواد آن با مفروض دانستن تقصیر مالک، مخصص تئوری تقصیر هستند.^۲ در مواد مختلف بنای مسئولیت متصرف یا نگه‌دارنده یا برانگیزنده حیوان به صور متفاوتی بیان شده است. جالب آنکه در این قانون از مسئولیت «مالک» حیوان سخنی به میان نیامده و تنها به بیان مسئولیت «متصرف» حیوان اکتفا شده است.

در قانون مدنی^۳ ایران نیز مسئولیت ناشی از حیوان در ذیل بحث سوم تحت عنوان «تسبیب» از فصل دوم قانون مدنی در ماده ۳۳۴ آمده است. بر طبق این ماده «مالک یا متصرف حیوان مسئول خساراتی نیست که از ناحیه آن حیوان وارد می‌شود مگر اینکه در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد لیکن در هر حال اگر حیوان به واسطه عمل کسی منشأ ضرر گردد فاعل آن عمل مسئول خسارات وارده خواهد بود.»

بنای مسئولیت مالک یا محافظ حیوان در ماده ۳۳۴ ق.م. «تئوری تقصیر» است. [۲۳] برخی این ماده را بهترین ماده‌ای می‌دانند که از ترک تحفظ (تفریط) می‌گوید و از فقه امامیه گرفته شده است. [۲۴ و ۲۵] و برخی گفته‌اند این ماده از موارد جالب توجه تغییرات قانون‌گذار ایرانی نسبت به مواد تسبیب در فرانسه است زیرا علیرغم شباهت این ماده با ماده

۱۲۴۳ قانون مدنی فرانسه که بعضی ماده ایرانی را مقتبس از آن می‌دانند [۲۶] دقیقاً برخلاف سلف فرانسوی که مسئولیت محض برای مالک یا متصرف حیوان قائل شده و حتی در فرض گم‌شدن یا فرار حیوان نیز مسئولیت را باقی می‌داند^۴، اما ماده ایرانی مالک یا متصرف را جز در فرضی که در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد مسئول ندانسته است. [۲۲] در واقع مالک یا متصرف حیوان در بروز خسارت هر چند بالمباشره نقشی نداشته، اما مسبب زیان است و در تسبیب، تقصیر (تعدی یا تفریط) شرط است. [۲۷] طبق این ماده بار دلیل بر عهده زیان‌دیده می‌باشد. [۲۸] بر اساس قاعده تسبیب، محافظ مسئول کلیه خسارات مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از تقصیر در نگهداری حیوان است. [۲۷] ماده ۵۲۲ ق.م.ا نیز اشعار می‌دارد «متصرف هر حیوانی که از احتمال حمله آن آگاه است باید آن را حفظ نماید و اگر در اثر تقصیر او، حیوان مزبور به دیگری صدمه وارد سازد، ضامن است ولی اگر از احتمال حمله حیوان آگاه نبوده و عدم آگاهی ناشی از تقصیر او نباشد، ضامن نیست» هر چند گفته شده است این ماده در مسئولیت مالک [متصرف] سهل‌گیری کرده است. [۲۹] زیرا محافظت از حیوان را ظاهراً در حالتی دانسته است که متصرف از احتمال حمله حیوان آگاهی دارد. در حالتی که آگاهی از خطرناک بودن حیوان نداشته چنان می‌نماید که او مسئول نیست. مگر اینکه مرتکب تقصیر شده باشد.

^۴ البته در صورتی که حیوان به سرقت رفته باشد مالک مسئول نیست، زیرا اداره و کنترل خود را نسبت به حیوان از داده است. [۳۰]

از این به بعد به اختصار به جای قانون مجازات اسلامی ق.م.ا و به جای قانون مدنی ق.م. آمده است.

^۲ برای مطالعه بیشتر به کاتوزیان، ۱۳۸۷، ۲۷۰ بنگرید.

^۳ از این به بعد به اختصار به جای قانون مدنی ق.م. آمده است.

و این شاید ناهماهنگی با ماده ۳۳۴ ق.م. و مفهوم نوعی تقصیر باشد، اما این ماده ناظر بر قاعده فقهی «جنایه العجماء جبار^۱» است. [۳۱] در فقه نیز آنان که متعرض موضوع شده‌اند به صورت اجماعی [۷] ضمان مالک را در صورتی دانسته‌اند که وی به حال حیوان آگاه باشد و در حفظ و نگهداری آن کوتاهی کرده باشد در غیر این صورت چون کوتاهی نکرده است وی را ضامن نمی‌دانند. [۳۲] ملاک تشخیص علم صاحب حیوان نسبت به خطر حمله و آسیب رساندن آن حیوان، نوعی است یعنی چنانچه شواهد و قراین بیرونی، آگاهی نوعی و عرفی برای تشخیص ایجاد کند، صاحب حیوان نیز عالم به وضع حیوان تلقی می‌شود. [۳۳] ماده ۹۴ المجله نیز مشابه همین حکم را بیان می‌داشت. [۳۴]

هر چند که برخی گفته‌اند اگر حیوان علیرغم مراقبت‌های لازم و متعارف، بر اساس ذات و عادت طبیعی خود باعث زیان شود محافظ به استناد انصاف و عدالت مسئول خسارات نیست، [۳۵] اما اصل جبران ضرر ناروا اقتضا می‌کند متصرف در هر حال محافظت از حیوان را بر عهده داشته باشد و این مسئولیت نباید مقید باشد. چراکه حتی نسبت به حیوانات اهلی نیز همیشه این احتمال وجود دارد که از ناحیه آنان ضرری به دیگران وارد شود. برای رفع این عدم هماهنگی می‌توان گفت ماده ۳۳۴ ق.م. به صورت عام برای هر متصرفی مسئولیت قائل شده

^۱جبار: بری از چیزی [۱۲] به این معناکه ضامن ندارد. [۱۴]عجماء: البهیمه، و إنما سمیت عجماء، لأنها لا تکلم [۳۷]؛ حیوانات زبان بسته، و رها شده که صاحبی ندارند؛ اگر موجب قتل کسی شوند خون هدر رفته است. [۱۹] برای نمونه: یجب علی صاحب الدابة حفظ دابته الصائفة، کالبعیر المغتلم، و الکلب العقور فلو أهملهما و جنیا علی شخص ضمن جنایتها نعم: لو جهل المالك بالحال أو علم، و لکنه لم یفرط فلا ضمان علیه [۲۱]

است و ماده ۵۲۲ ق.م. علاوه بر تکلیف عام بیان کرده است که اگر حیوان مخاطره‌آمیز است (مثل سگ دچار بیماری هاری) مالک یا متصرف از آن مراقبت بیشتری بنماید. [۲۹] برخی این آگاهی را به قابل پیش‌بینی بودن زیان و رابطه با تقصیر تفسیر کرده‌اند، [۵] اما در خصوص امدادگران که برای نجات و امداد حیوانات را نگهداری می‌کنند مسئول دانستن آن‌ها با توجه به قاعده احسان بسیار سخت‌گیرانه به نظر می‌رسد.

البته از آنجایی که حیوان خود دارای حرکت می‌باشد عکس‌العمل‌های ناشی از حیوان را نمی‌توان پیش‌بینی کرد. بنابراین نگهداری از حیوان باید با توجه به حالت خاص هر حیوان به عمل آید و بهترین ضابطه در خصوص نحوه مواظبت از حیوان، عرف است مثلاً در عرف سگ‌ها در شهر قلاده دارند. [۱۲]

فرض دیگری که در ماده ۳۳۴ ق.م. وجود دارد آن است که اگر در اثر عمل غیر، حیوان منشأ ضرر شود فاعل این عمل مسئول است خواه در حفظ حیوان توسط مالک یا متصرف تقصیر شده یا نشده باشد و نباید این بخش ماده را فقط در فرض عدم تقصیر مالک یا متصرف دانست. [۴] این مفهوم از عبارت «در حال» قابل استخراج است. در واقع مالک یا متصرف حتی با وجود تقصیر در نگهداری مسئول نیست در توجیه این موضوع سبب اقوا و نزدیک مطرح شده است. [۱۲] لذا اگر شخصی باعث برانگیختگی حیوان به وسیله صدا رنگ یا بوی خاص یا هر طریق دیگر شود به نحوی که حیوان سبب

^۲ماده ۵۲۳ مشابه ماده ۳۵۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ است.

ورود زیان گردد، برانگیزنده ضامن است زیرا در این حالت با توجه به اینکه رابطه سببیت به شخص تحریک کننده مرتبط خواهد شد، او ضامن است و ضرر عرفاً مستند به فعل اوست [۴ و ۷] حتی اگر امدادگر از سر اهمال و بی‌مبالاتی درب محل نگهداری حیوان خود را بگشاید و دیگری حیوان را از بند رها کند. بدیهی است که فرد اخیر مسئول است. [۳۸] برای تشریح این بخش از ماده بهتر آن است که مواد مرتبط از قانون مجازات اسلامی مطالعه شود. چراکه در ماده ۵۰۱ ق.م.ا این امر بدین نحو بیان شده است: «هرگاه کسی به روی شخصی سلاح بکشد یا حیوانی مانند سگ را به سوی او برانگیزد یا هر کار دیگری که موجب هراس او گردد مانند فریاد کشیدن یا انفجار صوتی انجام دهد و بر اثر این ارباب، شخص بمیرد یا مصدوم گردد حسب مورد بر اساس تعاریف انواع جنایات به قصاص یا دیه محکوم می‌شود.» در این زمینه ماده ۵۲۵ ق.م.ا نیز با توجه به دفاع مشروع بیان داشته است: «هرگاه شخصی عملی انجام دهد که موجب تحریک یا وحشت حیوان گردد ضامن جنایت‌هایی است که حیوان در اثر تحریک یا وحشت وارد می‌کند مگر آنکه عمل مزبور مصداق دفاع مشروع باشد.» با دقت در ماده معلوم می‌گردد محرک، فقط ضامن جنایت‌هایی است که در اثر تحریک یا وحشت ایجاد شده است و نه تمامی خسارات. به‌عنوان نمونه اگر یک امدادگر سگی که دارای مریضی مشترک میان انسان و حیوان است را بدون قلابه به محل حادثه دیده بیاورد و سگ بگریزد و بر اثر تحریک، دیگری را گاز بگیرد، محرک فقط ضامن خسارات

ناشی از گاز گرفتن است و خسارات ناشی از بیماری واگیردار سگ، با امدادگر خواهد بود که در صورت دفاع مشروع بودن عمل برانگیزنده مسئول نیست، بلکه مطابق قاعده، متصرف باید مسئول شناخته شود. [۲۹] هرچند در مواد کنونی نمی‌توان قائل به مسئولیت مشترک بود، [۲۶] اما پیشنهاد می‌شود در این فرض که امدادگر (متصرف) حیوان مرتکب تقصیر شده و حیوان نیز به تحریک شخصی باعث بروز خسارت می‌گردد مسئولیت تضامی^۱ برقرار شود تا آنکه مسئولان پرداخت بدین وسیله بیشتر شوند و راه جبران کامل خسارت هموارتر گردد. با در نظر گرفتن انصاف و عدالت توزیعی و برای راغب شدن مسئولان به پرداخت کل زیان، بر مبنای قائم مقامی خاص پس از پرداخت زیان خسارت دیده، اجازه دهیم خسارت به صورت مساوی بین مسئولان تقسیم شود.

۲-۱-۲ اماره تقصیر

در خصوص «توقف حیوان» دو ماده در قانون مجازات اسلامی آمده که به نظر می‌رسد بنای مسئولیت متصرف را بر «اماره تقصیر» مبتنی کرده است. اول ماده ۵۱۲ که بیان می‌کند «هرگاه شخصی در محل‌هایی که توقف در آن‌ها مجاز نیست، توقف نماید... یا حیوانی را در این قبیل محل‌ها مستقر سازد... دیگری بدون توجه به آن‌ها در اثر برخورد یا لغزش مصدوم شود یا فوت کند یا خسارت مالی

^۱ مسئولیت هنگامی تضامی است که «موضوع» دو یا چند تعهد واحد است اما «منبع» ایجاد تعهدات مزبور متعدد باشد. [۳۹] به عبارتی زمانی که سبب خسارات متعدد بوده اما خسارت واحدی ایجاد شود جایگاه طرح تضام است. [۴۰] حال آنکه تضامن التزامی است که منشأ آن واحد ولی روابط متعدد است. [۴۱]

روایات عنوان صاحب و سائق نیز استفاده شده است.^[۴۲]

به هر روی توقف حیوان توسط امدادگر در محل غیرمجاز خود تقصیر است و ایجاد سببی پویا و فعال است که احتمال ایجاد خسارت از آن برای هر شخص متعارفی قابل پیش‌بینی است [۵] و طبیعی است که مقصر باید پیامدهای کار ناشایست خود را تحمل کند و مصداقی از کوتاهی در مواظبت است. در احادیث نیز این مطلب را می‌توان مشاهده کرد. [۱۴] گفته شده این ماده با نظریه عینی قرابت دارد. [۴] و برخی آن را تئوری تقصیر دانسته‌اند [۴۳]، اما «اماره تقصیر» به نظر درست‌تر می‌آید. [۳۳] در واقع حیوان در حال توقف موجودی است پرتحرک که می‌تواند خطر بیافریند و جان یا مال دیگری را تلف کند و مسئولیت در اینجا ناظر به خسارتی است که حیوان به دیگری می‌زند و نه خسارتی که از توقف آن (به‌عنوان وسیله‌ای منفعل) به بار می‌آید. و ایجاد خطر در محل‌های عمومی قابل پیش‌بینی است و تقصیر سوار یا گیرنده مهار مفروض است و مبنای حکم ماده است. [۲۳]

در فقه از امام صادق علیه‌السلام نقل شده است «چون حیوان در حال توقف باشد، آسیبی که حیوان با دستش یا پایش زده بر مرد (سوار) است و اگر مرد حیوان را جلو انداخته و خود به دنبال او حرکت می‌کند، هر آسیبی که حیوان با دست و پایش می‌زند به مسئولیت مرد است». [۱۴] بر همین اساس فقها معتقدند راکب حیوان مسئول خسارت‌هایی است که

ببیند، شخص متوقف یا کسی که آن ... حیوان را مستقر کرده... ضامن دیه و سایر خسارات می‌باشد، مگر آنکه عابر با وسعت راه و محل عمداً با آن برخورد کند که در این صورت نه فقط خسارت به او تعلق نمی‌گیرد بلکه عهده‌دار خسارت وارده نیز می‌شود.» و ثانیاً ماده ۵۲۴ «هرگاه کسی که سوار حیوان است آن را در معابر عمومی یا دیگر محل‌های غیرمجاز متوقف نماید در مورد تمام خسارت‌هایی که آن حیوان وارد می‌کند و مستند به فعل شخص مزبور می‌باشد ضامن است و چنانچه مهار حیوان در دست دیگری باشد مهارکننده به ترتیب فوق ضامن است..»

این دو ماده در تبیین یک معنا هستند و آن نیز تعهد متصرف حیوان به جبران ضرر در صورت توقف آن در محل غیرمتعارف و ایجاد ضرر از سوی حیوان است. تنها تفاوت ماده ۵۱۲ با ماده ۵۲۴ در مسئول دانستن مهارکننده حیوان است که در صورت نبود این ماده هم عقلاً به این نتیجه دست می‌یابیم. چه آنکه مهارکننده در این فرض اختیار متوقف کردن حیوان را دارد و نه سوار.

نباید از عبارت «کسی که سوار حیوان است» این توهم ایجاد شود که حکم ماده مختص به حیواناتی است که قابل سواری دادن هستند می‌باشد و شامل تمام حیوانات نمی‌شود [۷] چراکه هر چند در برخی از روایات عنوان راکب استعمال شده است ولی این خصوصیتی ندارد چون در برخی دیگر از

امام صادق فرمودند: «هرکس حیوانی را در راهی یا بازاری یا در جایی که نباید متوقف کند نگاه دارد، او ضامن هر آسیبی است که حیوان می‌رساند»

حیوان با دو دست (دو پای جلو) وارد می می کند. و مسئول خسارات ناشی از دو پای عقب و سر آن نیست چون برای ضمان او در این موارد دلیل نداریم و ضمان باید مضیق تفسیر شود [۴۴] و اگر راکب حیوان دو نفر باشند هر دو مشترکاً و به تساوی مسئول خسارت می باشند.^۱ [۴۴]

۳-۲-۱ مسئولیت مطلق

وجه مشترک مسئولیت با مبنای تئوری تقصیر و بدون تقصیر آن است که در هر دو، بین فعل و ضرر رابطه وجود دارد. در تبصره ۱ ماده ۵۲۲ ق.م.ا آمده است «نگهداری حیوانی که شخص توانایی حفظ آن را ندارد، تقصیر محسوب می شود» که بیانگر «مسئولیت مطلق» متصرف (امدادگر) در این شرایط است. و از زیان دیده حمایت بیشتری صورت گرفته است. [۴] در نظر اول آن بخش از متن ماده که بیان می دارد «... اگر از احتمال حمله حیوان آگاه نبوده و عدم آگاهی ناشی از تقصیر او نباشد، ضامن نیست» با تبصره یک آن سازگاری ندارد مگر آنکه حالت خطرناک حیوان وصف قوه قاهره را داشته و غیرقابل اجتناب و مقاومت و پیش بینی باشد. [۱۲]

پیش از تصویب این ماده برخی قائل به تمییز میان مسئولیت نگهداری حیوانات اهلی^۲ و غیراهلی بودند

^۱ إذا ركب اثنان دابة، فجنبت جناية علی ما ذکرناه، کان أرشها علیهما بالسوية.

^۲ ماده یک «آیین نامه نحوه نگهداری حیوانات اهلی» در ماده اول خود آورده است «نگهداری و پرورش هر نوع حیوان اهلی در محدوده روستاها بلامانع است و مستلزم اخذ هیچ مجوزی نمی باشد. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان دامپزشکی کشور ضوابط بهداشتی مربوط را در این خصوص ابلاغ می نمایند.» و در تبصره این ماده آمده «حیوان اهلی در این آیین نامه عبارت است از چهارپایان، پرندگان، آبزیان،

و نگهداری حیوانات وحشی را نوعی تقصیر می دانستند. [۲۸] برخی این تمایز را رد می کردند [۷] اما در این تبصره حتی اگر حیوان اهلی هم باشد و شخص به هر دلیلی مثلاً کهولت سن توان محافظت از آن را نداشته باشد و از ناحیه آن حیوان زبانی به غیر برسد مسئول است چراکه او با وجود این تبصره جبران خسارت زیان دیده را تضمین کرده است. بنابراین اگر امدادگری زنجیر سگ امدادی را به دست فرزند کوچکی بدهد با علم بر اینکه قادر به نگهداری آن نیست بی احتیاطی در نظر گرفته می شود و تقصیر است.^۳ [۲۵] و امدادگر مسئول خسارت وارده است.

۴-۲-۱ تعهد به ایمنی

مبنای دیگری برای مسئولیت ناشی از حیوان در ماده ۵۲۳ ق.م.ا آمده که معروض داشته است: «هرگاه شخصی با اذن کسی که حق اذن دارد، وارد منزل یا محلی که در تصرف اوست، گردد و از ناحیه حیوان یا شیئی که در آن مکان است صدمه و خسارت ببیند، اذن دهنده ضامن است، خواه آن شیء یا حیوان قبل از اذن در آن محل بوده یا بعداً در آن قرار گرفته باشد و خواه اذن دهنده نسبت به آسیب رسانی آن علم داشته باشد خواه نداشته باشد.» مثلاً در اردوگاه امدادگران اگر اذن ورود به شخصی داده شود و حیوانی به وی خسارتی وارد کنند اذن دهنده ضامن است. این ماده برگرفته از فقه است

زنورعسل و کرم ابریشم که پرورش یا نگهداری آنها از نظر شرع مقدس اسلام بلامانع است» (مصوب هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۹۲/۲/۲۵) تبصره ماده ۱۴۵ قانون مجازات اسلامی: تقصیر اعم از بی احتیاطی و بی مبالاتی است. مسامحه، غفلت، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی و مانند آنها، حسب مورد، از مصادیق بی احتیاطی یا بی مبالاتی محسوب می شود.

و ادعای اجماع در خصوص این مسئولیت شده است.^۱ [۳۲] البته برخی گفته‌اند روایت مستمسک ضعیف است، [۴۴] ولی فقها به ضعف آن‌ها توجه نکرده‌اند و به اجماع فتوا داده‌اند. در فقه به علت غلبه از واژه کلب استفاده شده است و قانون‌گذار به درستی آن را تسری به سایر حیوانات داده است. به اطلاق این ماده انتقاد شده است از این جهت که ممکن است حیوانی بعد از اذن وارد آن محل گردد و صاحب محل علیرغم تمامی احتیاطات، بی دلیل مسئول شناخته شود، [۲۹] اما فقها بیان داشته‌اند بین حالتی که حیوان در داخل خانه باشد یا بعداً وارد شود و صاحب خانه آگاه به خطر حیوان باشد یا نباشد تفاوتی نیست. [۳۲]

برخی معتقدند اگر صاحب محل حیوان را به صورت متعارف نگهداری می‌کرده است و به رغم تمهیدات لازم به مأذون خسارت وارد شود صاحب محل مسئول نخواهد بود، [۳۳] اما در این ماده «تعهد به حفظ ایمنی» کسی که به اذن صاحب خانه به ملک او می‌رود تکلیف صاحب خانه دانسته شده است. و این تکلیف ناظر به نتیجه است و مواظبت و کوشش برای ادای آن کافی نیست. مگر آنکه اذن دهنده ثابت کند که آن امکان در اثر عامل خارجی و پیش‌بینی نشده به وجود آمده باشد. [۲۳] همچنین از طرفی با توجه به اینکه اثبات تقصیر^۲ صاحب حیوان بسیار دشوار است، در نتیجه اگر مسئولیت مبتنی بر «تقصیر» باشد، در بسیاری از موارد، خسارت زیان‌دیده بدون جبران باقی می‌ماند؛ به همین دلیل

قانون‌گذار برای صاحب اذن، مسئولیت ایجاد کرده است. این مسئولیت را می‌توان از باب غرور نیز توجیه کرد. [۴۳]

در تبصره این ماده، امکان معافیت از خسارت پیش‌بینی شده است و آن در صورتی است که رابطه سببیت از صاحب اذن قطع و مستند به مصدوم شود؛ بنابراین اگر وارد شونده خود به وضعیت موجود آگاهی دارد و از طرفی صاحب خانه از خطرناک بودن حیوان بی اطلاع است، در واقع خود نسبت به خطرپذیری «اقدام» کرده است و در این صورت ضمانی نیز وجود ندارد.

برخی در این ماده برای اذن‌دهنده «مسئولیت مطلق» در نظر گرفته‌اند. [۴] برخی «فرض تقصیر» را برای اذن دهنده دانسته‌اند. [۴۳] و بعضی اماره تقصیر را پذیرفته‌اند. [۳۳] با این وجود به نظر می‌رسد مبنای چنین مسئولیتی بیشتر با نظریه تعهد ایمنی سازگاری دارد. در واقع صاحب مکان یا اذن دهنده ضامن ایمنی کسی است که با اذن او به آن محل آمده است.

۳- بررسی مسئولیت امدادگران

در ماده ۵۱۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ آمده است «هرگاه شخصی با انگیزه احسان و کمک به دیگری رفتاری را که به جهت حفظ مال، جان، عرض یا ناموس او لازم است، انجام دهد و همان عمل موجب صدمه و یا خسارت شود در صورت رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی، ضامن نیست.» روشن است که منظور از عدم ضمان، مسئولیت مدنی است. [۲۸] در ماده ۱۵۲ قانون مذکور آمده است «هرکس هنگام بروز خطر شدید

^۱ من دخل قوم فعفره کلهم ضمنوا ان دخل باذنهم و الا فلا ضمان بلا خلاف اجده بل قیل قد یظهر من المیسوط الاجماع علیه.
^۲ در ماخذ «بی‌تقصیری» آمده است که به نظر «تقصیر» درست باشد.

فعلی یا قریب‌الوقوع از قبیل آتش‌سوزی، سیل، طوفان، زلزله یا بیماری به منظور حفظ نفس یا مال خود یا دیگری مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود قابل مجازات نیست مشروط بر اینکه خطر را عمداً ایجاد نکند و رفتار ارتكابی با خطر موجود متناسب و برای دفع آن ضرورت داشته باشد.»

وفق این مواد قانونی جنبه کیفری اعمال امدادگران مرتفع شده است؛ یعنی امدادگر را نمی‌توان به دلیل ایراد ضرر و زیان به مال یا اموال مصدوم یا مصدومان، مجرم تلقی و مجازات کرد. این امر در ماده ۵۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ نیز آمده بود و تبصره ماده مذکور اشعار می‌داشت «دیه و ضمان مالی از حکم این ماده مستثنی است»، امری که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ دیده نمی‌شود و حذف آن، مورد انتقاد برخی از حقوق‌دانان قرار گرفته است. [۲۸] شاید به معنای پذیرش عدم ضمان امدادگران بر اساس قواعد فقهی «احسان» و ضرورت^۱ باشد یا به علت جدایی قوانین کیفری از قوانین حقوقی ذکر نشده است، [۲۹] اما قاعده احسان علی‌رغم نظر برخی نافی حکم وضعی نیست و فقط رافع حکم تکلیفی است. [۲۱]

درواقع اگر کسی از روی احسان و برای کمک به دیگری، مضطر به ضرر ثالثی شود، جبران زیان ثالث بر عهده کسی است که محسن برای کمک به او اضطراراً به ثالث ضرر زده است. مگر آنکه عمل محسن بیش از حد اضطرار موجود باشد، یا بین دو

^۱ قاعده «الضرورات تبيح المحظورات» بیان می‌دارد «ضرورت‌ها موجب مباح شدن محظورات می‌شوند» بر اساس این قاعده ضرورت مانع قانونی را از میان بر می‌دارند.

ضرر، محسن ضرر کمتر را انتخاب نکند، [۴] که در این صورت شخص محسن مسئول زیان ناشی از فعل ارتكابی است.

اگر شخص برای دفع ضرر از جامعه به اموال خصوصی افراد ضرر وارد کند این نوع اضطرار به اضطرار عمومی، موسوم می‌باشد. و در این حالت شخصی مانند امدادگر نسبت به منافع جامعه محسن است، اما مسئله این است که آیا در این وضع ضمان به طور کلی منتفی است یا بر عهده دولت قرار می‌گیرد؟ با توجه به قوانین موضوعه کنونی^۲، دولت در اقدامات حاکمیتی خود مسئولیتی نخواهد داشت. و در چنین فرضی مسئول نیست. اما لایحه‌ای در مجلس شورای اسلامی طرح شده است با عنوان «مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی»^۳ که دولت را مسئول خسارت‌های ناشی از اعمال حاکمیتی و تصدی‌گرایانه دولت می‌داند. [۳۳] در ماده ۵۱۴ قانون مجازات اسلامی^۴ نیز این مسئولیت، منوط به استناد تقصیر به دستگاه‌های مسئول یا امدادگر پذیرفته شده است.

۴- تعارض قاعده احسان با قاعده اتلاف

^۲ ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی

^۳ برای توضیح بیشتر پایان نامه کارشناسی ارشد نعیمه‌سادات محمدی در سال ۱۳۹۰ با عنوان «تبیین تحولات مسئولیت مدنی دولت با نگاهی به لایحه مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی» با راهنمایی دکتر علیرضا یزدانیا و مشاوره دکتر محمود جلالی در دانشگاه اصفهان را ببینید.

^۴ «هرگاه در اثر علل قهری مانند سیل و زلزله مانعی به وجود آید و موجب آسیب گردد، هیچکس ضامن نیست، ... و اگر سیل یا مانند آن، چیزی را به همراه آورد ولکن کسی آن را جایی نامناسب مانند جای اول یا در جای بدتری قرار دهد که موجب آسیب شود، عهده دار دیه است و اگر آن را از جای نامناسب بردارد و در جهت مصلحت عابران در جای مناسب تری قرار دهد ضامن نیست... تبصره ۲- افراد یا دستگاه‌هایی که مسئولیت اصلاح یا رفع آثار اینگونه حوادث را برعهده دارند، در صورت تقصیر یا قصور قابل استناد در انجام وظیفه، ضامن می‌باشند.»

وضعیت اضطراری مشروع می‌سازد و ناظر به مسئولیت مدنی نیست، اما پیشنهاد می‌گردد تا مسئولیت مدنی بر عهده دولت قرار گیرد تا در این موارد که اشخاصی مانند امدادگران، به دلیل ضرورت، در حال احسان، موجب زیان سایرین می‌شوند، خسارت بدون جبران باقی نماند. [۲۸]

نتیجه‌گیری

در این پژوهش دانستیم که مسئولیت مدنی ناشی از حیوان یکی از اقسام مسئولیت مدنی ناشی از مالکیت یا تصرف بر اشیاست چراکه در علم حقوق حیوان - با آنکه جان دارد - در ردیف اشیاء، از منظر مسئولیت انگاشته می‌شود. از این رو، مالک یا متصرف مسئول است. امدادگران برای عملیات امدادی یا درمانی و غیره گاهی از حیوانات استفاده می‌کنند که در این مقاله مسئولیت ناشی از این اشیاء بررسی شد. مسئولیت ناشی از حیوان از روزگاران کهن مورد توجه اقوام بشر بوده است که در فقه و حقوق به آن پرداخته شده است. در فقه به طور کلی اگر مالک یا متصرف حیوان از حیوان محافظت کرده باشد یا از حالت غیرطبیعی آن آگاه نبوده باشد ضامن نمی‌باشد. این مفهوم در قانون مدنی و مجازات اسلامی بیان شده است و مبنای اصلی در مسئولیت ناشی از حیوان در حقوق ایران تئوری تقصیر است، اما مواردی از قبیل تحریک حیوان و اذن ورود به محلی که در آن حیوان وجود دارد، از بنای تئوری تقصیر پیروی نشده و به ترتیب اماره تقصیر و تعهد به ایمنی برای برانگیزنده و اذن‌دهنده در نظر گرفته شده است. البته در صورت اثبات اینکه امدادگران در حال احسان بوده‌اند و مرتکب

طبق قاعده احسان «هرکسی کار نیکی انجام دهد و بدون تعدی و تفریط زبانی به بار آورد مسئول و ضامن نخواهد بود» و این قاعده مسقط ضمان است.^۱ [۱۴] بدون شک، نجات جان مصدوم یا مصدومان در حوادث نمونه‌ای بارز از احسان و نیکوکاری در حق مصدومان می‌باشد و در محسن بودن امدادگر در حین عملیات امداد و نجات تردیدی وجود ندارد. اما اتلاف (اعم از بالمباشره یا بالتسبیب) در ایراد زیان، مقتضی ضمان است و قاعده احسان موجب عدم ضمان است، پس این دو قاعده در مسئولیت امدادگران متعارض‌اند. و در رفع این تعارض مشهور آن است که قاعده احسان حاکم بر ادله ضمان است البته گفته شده است فعلی که شخص انجام می‌دهد باید مصداق عرفی احسان باشد. [۴۵] در نتیجه قاعده احسان، تخصیص قاعده اتلاف خواهد بود. [۱۴] لذا در صورت اثبات احسان شخص مسئول تسبیب در ورود زیان نخواهد بود. البته ممکن است گفته شود که برای نفی مسئولیت مضطر می‌توان به حدیث رفع [۴۶] در فقره «ما اضطروا الیه» استناد کرد، ولی حدیث یادشده در مقام امتنان به همگان وارد شده است. [۴۷] با توجه به اینکه رفع مسئولیت از مضطر به دلیل تضييع حقوق زیان‌دیده، حکمی برخلاف امتنان می‌باشد، باید بر این عقیده بود که حدیث رفع در این مورد صرفاً کاری را که در شرایط عادی نامشروع است در

^۱ از ادله این قاعده فقهی آیه ۹۱ سوره مبارکه توبه است که می‌فرماید: «ما علی‌المحسنین من سیل». اگر در جریان نیکوکاری، کاری سرزند که موجب نکوهش و مواخذه باشد چون از روی نیکوکاری و احسان صورت گرفته بر محسن مواخذه‌ای نخواهد بود و چون طلب خسارت و جبران آن از امدادگر نوعی مواخذه و حرج محسوب می‌شود پس مسئولیت نیز از آنان ساقط خواهد بود.

استفاده از حیوانات در عملیات امدادی می‌شود تا زیان متضرر بدون جبران باقی نماند.

تقصیری نشده‌اند و بدون تعدی و تفریط زبانی به وجود آمده مسئول و ضامن نخواهند بود. پیش‌بینی مسئولیت مدنی دولت در پرداخت زیان ناشی از

References

1. Mohaghegh Damad, M. The rules of jurisprudence, Center for Publishing of Islamic Sciences, Tehran, 2005; Vol. 4 [In Persian]
2. Heli Mohaghegh, Al-Muqatqr al-Nafa, Fiqqul al-Ammaniyeh. Publishing of inspiration, first edition, 2000 [In Arabic]
3. Yazdani A. Comparative study of the rule of non-action liability law in Iran and France, Journal of Law School, University of Tehran, 2012; Vol.42, Iss.4, [In Persian]
4. Rahpik, H. Civil rights and compensation rights, Khorsandi Publishing. Third Edition. 2017 [In Persian]
5. Ghasemzadeh M. The basics of civil liability. Publication of the Judge, 2000 [In Persian]
6. Malaurie, Ph, Aynés, L. Obligations, responsabilité délictuelle, 11th edition, 2001-2002; p.65 [In France]
7. Bariklu A. Civil liability, publishing rate: Tehran, 2007 [In Persian]
8. Yazdani A. Civic responsibility teacher's guide to practicing Iranian student's practice with adaptive study in French Law, Civil Law, 2012; Iss.1. [In Persian]
9. Bell, J. Boyron S, Whittaker S. Principals of French law, Oxford University press, 1998 [In France]
10. Sennheory AR, Razzaq A. Malaysia in the description of the Al-Qa'an-al-Mundial al-Jawid. Almjeld-e-Thani. 3rd Beirut. Lebanon. Alhlibi al-Haghighi's pamphlets, 2009 [In Arabic]
11. Hosseini Nejad H, Civil responsibility publishing university, Shahid Beheshti University, 1991 [In Persian]
12. Nazari I. Non-contractual obligations. Majd-e-Cultural Forum, Tehran. 2013 [In Persian]
13. Strand, Ginger, Important Notes on Pet Care Industry, Sahat West, 2008; No.57
14. Bojnourdi, Seyyed Muhammad ibn Hasan Musavi, Rules of jurisprudence, Aroud Institute, Tehran, 1401 AH; Vol.2 [In Persian]
15. Hamidi Vaghef, AA. Non-contractual obligations, Immortal, Tehran, 2010 [In Persian]
16. Emami, H. Civil rights, Islamiyah Publications, Tehran, 1999; Vol.1 [In Persian]
17. Badini H. Civil liability philosophy. Public Joint Stock Company, 2005 [In Persian]
18. Shahid Thani, Alrozeh fi sharhe lome dameshghie, Qom 1410; Vol.10 [In Arabic]
19. Sadouq Qomi, Muhammad ibn Ali ibn Babuyeh, I La Yehzayar Al-Safiyah, Islamic Publications Office affiliated with the Teachers' Society of Qom, Qom, 2 Edition, 1413 [In Arabic]
20. Al-Amari, Abdul Qadir M. Safeguarding the quality of the natural and natural resources of animals and animals and animal breeding animals, Quarterly Almaghma al-Faqqi al-Islami, Al-Add 10, 1417 [In Arabic]
21. Khooy, Sayyid Abu al-Qasim Mousavi,, Mesbah Al-Aslif, Najaf, Mabbah al-Najaf 1376 AH [In Arabic]
22. Al-Sharif M. Logic of Law. Tehran, Public Joint Stock Company, Second Edition, 2013 [In Persian]
23. Katoozian N, Non-contractual obligations, Qahri Safari, Tehran University, Eighth edition, Single-volume course, 2007 [In Persian]
24. Jafari Langroudi, Encyclopedia of Islamic Law, Treasure of Knowledge [In Persian]
25. Ghasemzadeh M. Civil liability due to detention of the verb, Journal of Law, University of Tehran, No.44, 1999 [In Persian]
26. Amiri Ghaemmagami AM. Rights of obligations, Third Edition, Tehran Publishing, 2006 [In Persian]
27. Abbaslou B, Civil liability, Tehran Publishing, 2011 [In Persian]
28. Bahrami A, Hamid Safari Qahri. civil responsibility, publication of Imam Sadeq University (AS), Q 2, 2016 [In Persian]
29. Hayati, Ali Abbas, Civil liability, publishing rate: Tehran 2013 [In Persian]
30. Mazeaud, Henri et Léon, Traite théorique et pratique, de la responsabilité Civil, Tome 2, 4 édtion, Spétime. Sirey, 1949. [In France]

31. Nooda, AA, Al-Qawada Al-Faqqhyh. Concepts, origins, and prophecies, by: Dar al-Kalam, Damascus [In Arabic]
32. Mousavi Khomeini SR, Tahrirullah, Najaf, Adab [In Persian]
33. Safai SH, Rahimi Habibollah. Civil liability, Tehran Temple, 2012 [In Persian]
34. Al-Kashf al-Ghatha Hussein, Mohammad Bita, Tahrir al-Maghla, Maktab al-Najah, Maktobeh al-Fayrouz Abadi Tehran-Qom, [In Arabic]
35. Khajeh Pirai A. Civil rights 4. Al-Hoda, Tehran, 2001 [In Persian]
36. Dekhoda, AA. Dictionary, Institute of Printing and Publishing, University of Tehran, Electronic version [In Persian]
37. Mahmud Abdul Rahman Beata, Ma'mul al-Musta'lat and Al-al-'Af al-Fogh, Vol.3. [In Arabic]
38. Jannidi L. The late threat. University of Tehran Law School Magazine No.46, Winter, 1999, [In Persian]
39. Starck B. Droit civil obligations. Librairies techniques, 1972 [In France]
40. Viney. Geneviève Traité, Droit Civil. Les obligations. La responsabilité. Librairie générale de droit et de jurisprudence. 1 é.éd, 1988 [In France]
41. Amini I. The community of the transport manager with the guarantor of goods owner, Law Journal of the Judiciary, 2001; No.33, pp. 97-136 [In Persian]
42. Mofid, Muhammad ibn Nawman Aqbari, World Congress of the Millennium Sheikh Mofid- Rahmaullah Ali, Qom, 1413 AH [In Arabic]
43. Taghizadeh E, Alihashemi SA. Civil liability. Payame Noor University Press. 2013 [In Persian]
44. Shahid Thani, Alrozeh fi Sharhe lome dameshghie, Vol.10, Qom [In Arabic]
45. Marashi Shoostari, Seyyed Mohammad Hassan, New Perspectives on Law, Two Volumes, Publishing, Tehran-Iran, Second, 1427 AH [In Arabic]
46. Majlesi Esfahani, Mohammad Baqir bin Mohammad Taghi Bey, Qazas and Diat, Islamic Literature Publishing House, Tehran [In Arabic]
47. Ansari M. Farid al-Assal, Qom, Mustafa al-Nasir al-Islami, 2017 [In Persian]

Investigating the civil liability of relief workers due to use of animals in relief operations

Corresponding author: Alireza Yazdanian, Associate Professor, Faculty Member of Isfahan University of Law, Isfahan, Iran

Abbas Niazi, PhD in Private Law, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Received: November 29, 2017 **Accepted:** October 13, 2018

Abstract

Background: The relief workers civil liability for animals has been a subject of human society. The responsibility that is under the Liability for Objects and has been mentioned in Islamic Republic of Iran's civil law nevertheless has not been separately investigated. Regarding the fact of using animals in some relief operations, this article aims to investigate this liability in Sharia, jurisprudence and Islamic law through a comparative study.

Method: This research was carried out by using library and documentary methods. Therefore, all related books and articles were collected and analyzed.

Conclusion: The result showed that in some cases, this responsibility is not based on relief worker's fault. Several manifestation of liability arising from animals that have not been considered or mentioned in Iran's civil law is discussed referring to the applicable sharia. It is explained that in some specific cases (situations) there will be no liability to the owner or the protector (relief worker) of the object (animal in these case) and other liabilities. All the general rules of tortious liability apply to animals in much the same way as they apply to other chattels.

Keywords: responsibility, animal, owner, protection, fault